

The European Global Education Peer Review Process

The European Global Education Peer Review Process is facilitated by GENE. It grew out of the Maastricht Declaration on Global Education (2002). The process serves to highlight good practice and offer a critical review of Global Education policy and provision in each country. For more details, please visit www.gene.eu/peer-review

The Peer Review of Belgium Policy Summary

The purpose of GENE Policy Summaries is to provide an overview of the key learning and outcomes of the work taking place among GENE participating ministries and agencies and in the wider Global Education community. This Policy Summary contains the primary findings from the Peer Review of Belgium that took place during 2016, including observations and recommendations for the future of Global Education in Belgium. The full report is available as a separate publication from the GENE Secretariat and online.

Belgium Peer Review

Global Education in Belgium

Peer Review Policy Summary

Global Education Network Europe (GENE) is the network of ministries, agencies and institutions with national responsibility for Global Education. GENE supports networking, peer learning, policy research, national strategy development and quality enhancement in the field of Global Education. GENE works to increase and improve Global Education towards the day when all people in Europe – in solidarity with people globally – will have access to quality Global Education. For more information, please visit www.gene.eu

Nederlandse versie

The European Global Education
Peer Review Process
A GENE Policy Summary

Printed on
Recycled Paper

This publication has been produced with the assistance of the European Union.
The contents of this publication are the sole responsibility of the editors and can in
no way be taken to reflect the views of the European Commission.

The European Global Education Peer Review process is made possible in part through funding provided
by the following GENE participating ministries and agencies

Austrian Development Agency (ADA) and the Ministry of Education, Austria
Ministry of Foreign Affairs, Belgium
Engagement Global, Germany
Irish Aid, Department of Foreign Affairs, Ireland
Ministry of Foreign Affairs, France
Ministry of Foreign Affairs, Luxembourg
NCDO, the Netherlands
Ministry of Foreign Affairs and Camões, Portugal

© GENE
ISBN: 978-1-911607-02-1

GENE – Global Education Network Europe is the network of Ministries, Agencies and other bodies with national responsibility for Global Education in Europe. GENE supports networking, peer learning, policy research, national strategy development and quality enhancement in the field of Global Education in European countries. GENE facilitates the European Global Education Peer Review Process, as part of its work of increasing and improving Global Education. GENE works towards the day when all people in Europe – in solidarity with people globally – will have access to quality Global Education.

Global Education in Belgium

Peer Review Policy Summary

Inhoud

Samenvatting

Belangrijkste observaties en aanbevelingen

Dankwoord

Voor het volledige Peer Review rapport van België en voor meer informatie over GENE (Global Education Network Europe) en het Europese Peer Review Proces, zie www.gene.eu

Samenvatting

Deze synthese van het nationale rapport over ‘Global Education’ (GE) in België maakt deel uit van het Europese Peer Review-proces over Wereldburgerschapseducatie (WBE)¹ en is gefaciliteerd door GENE – Global Education Network Europe. Sinds 2002 wordt er bij dit proces samengewerkt met ministeries en agentschappen, maatschappelijke organisaties, academici, officiële onderwijsinstanties en educatieve organisaties in Europa. Dit proces heeft een centraal doel: het uitbreiden en verbeteren van WBE in Europa. Het Europese Peer Review proces streeft ernaar om beleidskaders te versterken, beleidservaringen te delen, goede praktijken uit te lichten en om tot observaties en aanbevelingen te komen waarmee het werk op nationaal niveau kan worden verbeterd. Tijdens het proces worden voorbeelden van goed beleid en goede praktijken op nationaal niveau, gedeeld met collega’s uit heel Europa.

De Peer Review voor België werd uitgevoerd in samenwerking met het Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking en Humanitaire Hulp (DGD) van het Belgische Ministerie van Buitenlandse Zaken (‘FOD Buitenlandse Zaken’); en met een sterke betrokkenheid van een Referentiegroep met daarin andere relevante ministeries, agentschappen en belangrijke stakeholders. Zoals binnen het Europese Peer Review-proces gebruikelijk is, werd de taakomschrijving voor de Belgische Peer Review en het nationale rapport ontwikkeld in samenspraak met de Referentiegroep (zie samenstelling bij ‘dankwoord’) en omvatte:

- het uitwerken van een overzicht van de stand van zaken op het vlak van WBE in België;
- het formuleren van aanbevelingen voor verdere verbeteringen van WBE in functie van ontwikkelingssamenwerking en de respectieve onderwijssystemen, rekening houdend met de belangrijke huidige veranderingen in de Belgische samenleving; en
- het uitwerken van een internationale vergelijking van de sterke punten en mogelijke strategische ontwikkelingen van WBE.

¹ Voor de leesbaarheid van de tekst wordt de term ‘Wereldburgerschapseducatie’ afgekort ‘WBE’ gebruikt. In de Peer Reviews gebruikt GENE de volgende definitie van ‘Global Education’ als overkoepelende term. Deze definitie wordt ook gehanteerd in de Verklaring van Maastricht.

“Global Education is educatie (vorming/onderwijs) die mensen bewust maakt van de realiteit van de wereld, en dat hen aanspoort om te streven naar een wereld waarin voor iedereen sprake is van meer rechtvaardigheid, gelijkheid (billijkheid) en mensenrechten.”

De term ‘Global Education’ omvat oa ontwikkelingseducatie, wereldburgerschapseducatie, mensenrechteducatie, educatie voor duurzame ontwikkeling, vredeseducatie en conflictpreventie en/of intercultureel leren. Dit alles zijn de mondiale dimensies van burgerschapseducatie. GENE erkent ook de verschillende nationale terminologieën en de taalkundige uitdagingen bij het vertalen van dergelijke termen. Het volledige rapport bespreekt het terminologievraagstuk, waaronder OE, Ontwikkelingseducatie, WBE (wereldburgerschapseducatie), EDO (educatie voor duurzame ontwikkeling), etc.

Het proces omvatte een bezoek van het GENE-secretariaat aan Brussel in maart 2016, daarnaast deskonderzoek en het uitwerken van briefingdocumenten, een bezoek van het Peer Review-team in mei 2016 en tenslotte aanvullend onderzoek. In mei 2016 werd een conceptnota met observaties en aanbevelingen door het Peer Review-team voorgesteld aan de belangrijkste stakeholders. De terugkoppeling van de Referentiegroep en de stakeholders is in dit rapport verwerkt in de 'observaties en aanbevelingen'.

Dit rapport begint met een overzicht van het Peer Review-proces in België en behandelt daarna de context van WBE. De context is complex en het rapport behandelt een aantal van de relevante factoren, waaronder de politieke context. De volgende factoren hebben invloed op het aanbod van WBE:

- *de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen (Sustainable Development Goals – SDGs)* en de uitdagingen die deze opleveren om de Belgische samenleving duurzamer te maken.
- Als gevolg van de recente terreuraanslagen in Brussel zijn beleidsmakers en onderwijsprofessionals zich meer gaan verdiepen in de oorzaken van *radicalisering, gewelddadig extremisme en sociale en culturele segregatie*.
- *Een toenemende migratie* en het gebrek aan een Europees antwoord op de hoop en aspiraties van de mensen die o.a. vanuit het zuiden de grenzen over komen en zich willen vestigen in Europese landen.
- Andere maatschappelijk relevante elementen zijn *digitalisering en het interactieve gebruik van ICT*.

WBE vindt in België plaats in een beleidscontext waarin sprake is van:

- een brede erkenning van de belangrijke rol van *DGD* bij het versterken van WBE.
- een sterke maatschappelijke betrokkenheid van de *stakeholders* bij een aantal beleidsmatige processen, waaronder een gemeenschappelijke contextanalyse (GCAs) en de strategische kaders (GSKs) voor de 'ANGs' (Actoren van de Niet-Gouvernementele Samenwerking) mbt WBE. De inspanningen met betrekking tot samenwerkingen en partnerschappen worden gestroomlijnd;
- een bewonderenswaardige aandacht voor een *empirisch onderbouwd beleid*, conceptuele helderheid en onderzoek;
- uitdagingen voor het behoud van de *budgetten m.b.t. WBE* als onderdeel van een bredere herstructurering.

Het rapport schetst ook de structurele en institutionele context. In België zijn de relaties tussen het federaal/nationaal, gemeenschapsniveau en lokaal bestuur complex. Deze relaties zijn cruciaal voor het begrijpen van de realiteit en van de integratie van WBE in

verschillende systemen, structuren, sectoren en niveaus. Hoofdstuk 2 schetst ook de context van ontwikkelingssamenwerking en WBE, met de nadruk op de financieringsmechanismen en de recente hervormingen van de 'ANGs'.

Het rapport schets de algemene context van WBE, geeft een overzicht van de belangrijkste actoren in de Belgische WBE en reikt een aantal WBE-voorbeelden aan op vlak van programma's en projecten. Er worden een aantal specifieke cases toegelicht om het diverse werkveld van WBE in België te illustreren.

Hoofdstuk 4 geeft een overzicht van het leerplichtonderwijs in België, wat een bevoegdheid is van de respectieve gemeenschappen (idem voor het informele onderwijs en socio-culturele werk). Er wordt daarbij gekeken op welke manier WBE geïntegreerd is in het systeem, en hoe educatieve initiatieven zowel inhoudelijk als didactisch een bijdrage leveren.

Het rapport sluit vervolgens af met een hoofdstuk met daarin een reeks observaties en aanbevelingen. In de observaties wordt de kracht van WBE in België erkend alsmede het belang van het beleidskader, de kwaliteit en de diversiteit van het aanbod, zeker rekening houdend met de complexe context en structuren. De duidelijke steun van beleidsmakers en politiek op de verschillende niveaus belooft veel goeds voor de toekomst van WBE in België.

Uit de Peer Review blijkt dat de focus op kwaliteit wijdverspreid is en dus een belangrijk aandachtspunt is voor alle betrokkenen m.b.t. WBE. Dit Peer Review-rapport bevat ook een zeer specifieke observatie – observatie 16 – over de manier waarop deze kwaliteit wordt begrepen en geëvalueerd. Hierbij wordt een bepaald spanningsveld opgemerkt tussen het kortetermijnperspectief van sommige kwaliteitsbeoordelingsmodellen en het op lange termijn versterken van WBE tussen leerlingen, studenten en het bredere publiek. De Peer Review bevat ook aanbevelingen met betrekking tot het uitbreiden en verbeteren van WBE in België.

Bij de verschillende stakeholders op federaal, gemeenschaps- of lokaal niveau, bij de respectieve onderwijsinstanties, ANG-projecten en programma's voor WBE die in deze Peer Review behandeld werden hebben we veel inspirerende voorbeelden gezien die het resultaat zijn van uitmuntende professionals. Met de presentatie van dit rapport hopen GENE en het Peer Review-team ervoor te zorgen dat WBE op deze manier zal blijven groeien, zich zal blijven ontwikkelen en nog vele generaties 'lerenden' (kinderen en jongeren) zal bereiken en inspireren, zowel in België als daarbuiten.

Belangrijkste observaties en aanbevelingen

In deze Peer Review over WBE in België die door GENE in samenwerking met de Belgische partners werd georganiseerd, worden de volgende observaties en aanbevelingen ter overweging voorgesteld. Deze zijn gericht aan de verschillende Belgische stakeholders, met inbegrip van de federale Staat, de Vlaamse, Franse en Duitstalige gemeenschappen, lokale overheden en andere belanghebbenden. Daarbij wordt rekening gehouden met hun eigen specifieke politieke en organisatorische context, bevoegdheden en prioriteiten.

De Peer Review erkent ten eerste het werk van de Referentiegroep en bedankt alle beleidsmakers en belanghebbenden waarmee werd gesproken of die informatie hebben bezorgd voor het Peer Review-proces, voor hun bereidheid om hieraan mee te werken. De Peer Review stelt dat de terugkoppeling van de Referentiegroep en andere stakeholders aangeeft dat dit proces nuttig is geweest, en dat men bereid is om perspectieven en beleidservaringen breder te gaan delen tussen verschillende niveaus, gemeenschappen en sectoren. Deze observaties en aanbevelingen van GENE vormen een bescheiden bijdrage aan een reeds lopend proces.

Observaties

1. De Belgische samenleving wordt geconfronteerd met vele uitdagingen. De Peer Review stelt dat de personen die in België betrokken zijn bij WBE, een voortrekkersrol hebben m.b.t. actuele vraagstukken voor zowel België als de rest van de wereld. Zij maken hierbij gebruik van educatieve processen en werken vanuit een mondiaal rechtvaardigheidsperspectief. De infrastructuur, systemen, processen, conceptualisering en expertise die zijn opgebouwd door WBE-stakeholders, vormen de kern van een educatief en onderwijsgericht antwoord op de uitdagingen waar de wereld op dit moment mee geconfronteerd wordt. Hoewel dit niet het enige antwoord is dat nodig is, vormt WBE in België de basis en de kern voor een antwoord vanuit het onderwijs en de educatie op de hedendaagse uitdagingen.
2. De Peer Review erkent de sterke tradities, rijke diversiteit, het kwaliteitswerk en de actieve betrokkenheid van de verschillende actoren en belanghebbenden voor wat betreft WBE in België.
3. De Peer Review erkent ook de sterke beleidsmatige basis van WBE in België, met gedocumenteerde fundamenten; waaronder consensusdocumenten uit 2011, de strategische nota uit 2012 en de daaropvolgende juridische basis in de wet van 2013

alsmede meer recente processen zoals een gemeenschappelijke contextanalyse en strategische kaders van de ANG's (Actoren van de Niet-Gouvernementele Samenwerking), etc. In de review wordt ook het participatieve karakter van de meeste processen opgemerkt. Dit onderbouwde en gedocumenteerde beleid is vanuit een vergelijkend Europees perspectief bekeken een voorbeeld van goede praktijk.

4. Deze Peer Review erkent en prijst het sterke strategische werk en de coördinerende rol van DGD in de afgelopen twee decennia die er voor gezorgd hebben dat WBE langzaam maar zeker wordt geïntegreerd in belangrijke sectoren – NGO's en het maatschappelijke middenveld, het formele en informele leren (onderwijs en vorming)- en binnen het domein van de gemeenschappen en lokale overheden. Het desbetreffende beleid en de strategie gecombineerd met de financiële ondersteuning en coördinatie op vlak van WBE hebben de afgelopen twee decennia duidelijk effect en resultaat opgeleverd. Deze ondersteuning en financiering worden erkend omwille van de brede waaier van specifieke actoren waaronder media, audiovisuele producties, de culturele instellingen en een specifieke oproep voor jongerenorganisaties.
5. De hervorming van de ontwikkelingssector en de creatie van een gemeenschappelijk strategisch kader voor de ANG's bieden een unieke kans om het beleid inzake WBE te versterken en het op grote schaal te verankeren door gebruik te maken van een inclusief participatief proces.
6. Het door DGD gecoördineerde proces met een gemeenschappelijke context analyse en het opstellen van strategische kaders vergde een veeleisende inspanning voor alle betrokken ANG's. Uit de gesprekken in het kader van de Peer Review blijkt dat dit heeft geleid tot een beter wederzijds begrip van de gemeenschappelijke en strategische doelstellingen. Dit zal duidelijk een basis zijn voor meer samenwerking, coördinatie en gemeenschappelijke programma's tussen de verschillende stakeholders die actief zijn in de verschillende sectoren.
7. De recente Barometer belooft ook veel nuttige gegevens te kunnen verstrekken. De resultaten van deze analyse waren op het moment van de Peer Review nog niet beschikbaar. Het initiatief sluit echter wel aan bij een lange traditie in België van empirisch onderbouwde beleidsvorming. Dit is een beloftevolle bijdrage aan de verdere integratie van WBE bij de verschillende doelgroepen, waarbij rekening wordt gehouden met wat leeft (of nog niet leeft) qua bewustzijn bij de Belgische bevolking.
8. De Peer Review erkent met name de rol die BTC (Belgisch Ontwikkelingsagentschap) heeft in de coördinatie van de educatieve programma's Kleur Bekennen/ Annoncer la Couleur, Infocyclus alsook Trade for Development Centre en het Junior Programma. Deze programma's en projecten

hebben een strategische rol in het bereiken van diverse doelgroepen, waarbij unieke mogelijkheden worden aangeboden om te leren door middel van educatie en onderwijs, sensibiliseringscampagnes en werkervaring in het Zuiden.

9. Deze review stelt ook dat de complexe structuren en niveaus van het democratisch bestuur, beleidswerk, ondersteuning en aanbod in België en haar gemeenschappen ook bijdragen aan de gevarieerde schakering van WBE in België. De beleidsarchitectuur is complex en kan leiden tot coördinatieproblemen en uitdagingen m.b.t. de complementariteit, kruisbestuiving en het delen van beleidservaringen.
10. Er zijn ook aanwijzingen voor een open en op consensus gerichte aanpak van de integratie van WBE op alle beleidsniveaus en daarnaast zijn er ook de uitdagingen om met een veelzijdig beleidslandschap en -architectuur om te gaan. De Peer Review stelt dat de verschillende actoren veel gemeenschappelijk hebben, waaronder een open, zelfkritische, lerende aanpak m.b.t. het verbeteren van het beleid, de strategie en de praktijk.
11. Op basis van de feedback vanuit de gemeenschappen en verschillende sectoren en niveaus is het duidelijk dat er een uitgesproken bereidheid bestaat om ervaringen en beleidslessen breder te delen tussen de verschillende niveaus, gemeenschappen en sectoren.
12. De Peer Review heeft duidelijke aanwijzingen gevonden van politieke steun en een toekomstgerichte, inspirerende houding en actieve betrokkenheid onder een aantal beleidsmakers m.b.t. tot de noodzaak om WBE te versterken. Een aantal beleidsmakers suggereren dat WBE een belangrijke rol kan spelen in de toekomstige ontwikkelingssamenwerking en het onderwijs in een snel veranderende wereld.

Hoewel er nog meer betrokkenheid nodig is van meerdere beleidsmakers, belooft het toekomstgerichte perspectief dat onder een aantal beleidsmakers werd waargenomen veel goeds voor de toekomst van WBE.

13. De Peer Review stelt ook dat er uitdagingen bestaan op het structurele niveau. Er zijn aanwijzingen dat de integratie van WBE net als in andere landen te afhankelijk is van enkele toegewijde individuele personen. Aan de andere kant zijn er ook aanwijzingen dat de beleidsmatige betrokkenheid bij en de financiële steun aan WBE-actoren de afgelopen jaren op verschillende niveaus heeft geleid tot de integratie van WBE in systemen.
14. Wat betreft het gebruik van de terminologie merkt deze Peer Review op dat er een kritische reflectie aanwezig is m.b.t. termen en betekenissen van een nieuw WBE-referentiekader. Indien de onderliggende waarden van de SDGs (Sustainable Development Goals) nog meer kunnen gedeeld worden dan kan deze trend ook

beter worden opgepikt door professionals uit het onderwijs en de educatieve sector. Tegelijkertijd suggereert het onderzoek dat de betrokkenen verschillende termen gebruiken voor dezelfde initiatieven, maar ook dat een gebrek aan helderheid kan leiden tot een oppervlakkiger in plaats van een diepgaander begrip van WBE.

15. Wat betreft het leerplichtonderwijs bieden de huidige curriculumhervormingen zowel in de Vlaamse als de Franse gemeenschap een directe kans om WBE te integreren in het onderwijs en daarnaast ook bij de lerarenopleiding en de nascholingen. De Peer Review noteerde een tal cases waarbij indrukwekkend veel aandacht was voor de integratie van WBE binnen de hele schoolplanning en schoolcultuur.
16. Deze Peer Review ziet veel aanwijzingen en verschillende initiatieven m.b.t. kwaliteitsverbetering, dit zowel bij professionals, onder belanghebbenden en onder beleidsmakers. Een uitdaging is echter dat bij sommige kwaliteitsbeoordelingsmodellen een bepaald kortetermijnperspectief wordt gehanteerd; terwijl educatie en het versterken van mondiale solidariteit onder een divers publiek of gedifferentieerde doelgroep, langdurige en voortdurende processen zijn. De Peer Review verheugt zich over de verschuiving richting planningsprocessen op langere termijn door een aantal stakeholders.

Aanbevelingen

1. De Peer Review erkent de sterke traditie van WBE in België en de voortrekkersrol op Europees niveau. Omwille van de rol van WBE als mogelijk educatief antwoord op de huidige maatschappelijke realiteit en druk op de samenleving, en aansluitend ook de politieke prioriteiten (met vaak korte termijn antwoorden m.b.t. langdurige processen) beveelt de Peer Review de verderzetting aan van de huidige sterke politieke steun.
2. Het coördinerende werk van DGD betreffende WBE in België wordt algemeen erkend. Omwille van de complexiteit van de beleidsarchitectuur, zoals eerder vermeld, en wegens de grote omvang van taken en de huidige beperkte mogelijkheden, beveelt deze Peer Review DGD aan om het belang en de rol van haar 'afdeling ontwikkelingseducatie' verder te blijven erkennen en nog meer te versterken..
3. Het nieuwe 5-jarige financieringsprogramma voor de ANG's (Actoren van de Niet-Gouvernementele Samenwerking) kan meer continuïteit geven aan deze sector. De Peer Review beveelt aan om deze hervorming adequaat en met de nodige middelen te ondersteunen. Dit met aandacht voor de verderzetting van de huidige steun aan de brede waaier van partners en actoren die begaan

zijn met WBE (NGO's, media en audiovisuele productiebedrijven, 4de pijler organisaties, Afrika Museum en doelgroepen die niet vallen onder andere beleidsinstrumenten). En daarnaast dient het proces dat door DGD werd opgestart om de verschillende programma's op elkaar af te stemmen te worden verder gezet.

4. Voor wat de rol van BTC betreft, beveelt de Peer Review aan om de specifieke positie van Kleur Bekennen en Annoncer la Couleur in samenwerking met de provinciale autoriteiten verder te ondersteunen en te borgen. Hun regisseursrol kan in samenwerking met andere betrokken partners nog verder worden ontwikkeld op vlak van de strategische afstemming van de verschillende stakeholders (educatieve aanbieders, de onderwijs- en onderzoekswereld), de ontwikkeling van kennismanagement en pedagogie, het versterken van de kwaliteit van WBE en het stimuleren van kennisopbouw, kennisdeling en innovatie. Een sterkere samenwerking en kruisbestuiving met het Infocyclus trainingsprogramma, het Trade for Development programma en het Junior Programma kan ook worden overwogen om de impact te maximaliseren.
5. Ook het financieringsvraagstuk speelt een cruciale rol voor de kwaliteit van WBE in een land. In dit verband heeft België ten opzichte van andere Europese landen steeds een toonaangevende rol gehad. Gezien de sterke fundamenten van WBE in België, gegeven de huidige uitdagingen waar de Belgische samenleving mee wordt geconfronteerd, gegeven de reeds bereikte integratie en gegeven de enorme mogelijkheden van de huidige curriculumhervormingen in het leerplichtonderwijs voor WBE, wordt in deze Peer Review voorgesteld dat België het federale budget voor WBE behoudt en deze langetermijninvestering beschermt ("ringfence") tegen de huidige bezuinigingen.

De Peer Review raadt regionale autoriteiten ook aan om te overwegen hun financiering en ondersteuning op het vlak van WBE in samenspraak en onderlinge afstemming met het Federale Ministerie te versterken. En daarnaast ook de diverse en mogelijk wederzijds versterkende rollen op dit gebied te erkennen.

De Peer Review raadt NGO's ook aan om WBE bij hun eigen financieringsbeslissingen op een soortgelijke manier te verankeren.

6. Mogelijke samenwerkingsakkoorden tussen het federale ministerie en de bevoegde ministeries in de gemeenschappen op het gebied van WBE zijn een zeer welkome ontwikkeling en verdienen nodige prioriteit en steun. Het is duidelijk dat dit de resultaten zijn van de goede samenwerking tussen de respectieve stakeholders met oa DGD, BTC en andere partners. Dit kan eveneens een inspirerend voorbeeld voor andere landen in Europa die in een gelijkaardige institutionele context (met oa decentralisatie) functioneren.

7. Op basis van de gesprekken zijn er sterke aanwijzingen dat de betrokken actoren in heel het land er op staan om meer ervaringen en ideeën te delen. De Peer Review, constateert dat er een grote bereidheid is om te overleggen, en meent dat het delen van beleidservaringen en praktijken door de betrokken gemeenschappen, regio's en stakeholders gunstig kan zijn voor de groei en verbetering van WBE. De Peer Review erkent en respecteert de verschillende bevoegdheden op het federale, regionale en lokale niveau en raadt DGD aan om concrete mechanismes te overwegen in functie van een structureel overleg met de sleutelpartners op vlak van WBE. Dit kan best samen met de referentie groep gebeuren als basis voor een nog te creëren continu beleids- en leerplatform. Dit alles kan op termijn leiden tot een voorbereidingsproces van een nationale conferentie, gericht op het delen van goede praktijken en beleidservaringen tussen stakeholders.
8. De Peer Review raadt aan om het huidige beleid op vlak van WBE te bestendigen en te versterken, meer bepaald in de context van de SDGs en haar onderliggende waarden. DGD heeft er baat bij om op vlak van WBE-beleid samen met ministeries van onderwijs en andere relevante ministeries meer beleidsstrategieën te delen, te onderzoeken waar complementariteit mogelijk is, en van mekaar te leren op vlak van beleidzaken. Bestaande mechanismes voor coördinatie en beleidscoherentie zouden WBE in het kader van de SDGs, regelmatig op hun agenda moeten zetten.
9. Gezien het belang van de SDGs voor onze gemeenschappelijke toekomst en het universele karakter ervan, merkt de Peer Review op dat dit een geschikt moment is om opnieuw de huidige koepelbegrippen m.b.t. educatie te onderzoeken. Dit met het oog op een grotere duidelijkheid. Hierbij wordt erkend dat er reeds veel werk gebeurd is en dat het wellicht slechts een kwestie is om de termen te integreren en het eens te worden over de betekenissen. Echter, het is de mening van de Peer Review-team dat dit niet alleen over een terminologische discussie gaat, maar over het verdiepen van de pedagogische conceptualisering. Deze kan leiden tot een erkennen en begrijpen van de realiteit van België in de wereld, en de wereld in België; die kan vertrekken vanuit de Belgische realiteit en vanuit de praktijk van vormingswerkers, gebruik makend van de rijke interculturele diversiteit daarin.
10. Niet-formele en informele educatieve initiatieven zijn van cruciaal belang voor de transformatieve educatie van geëngageerde burgers. De Peer Review heeft voldoende aanwijzingen van uitstekende initiatieven gezien en adviseert om de jeugdsector met oa vrijwillige jeugdorganisaties als strategische partner op te nemen. Idem voor wat betreft volwassenonderwijs en vorming en culturele organisaties . De Peer Review adviseert om een strategische ondersteuning te voorzien m.b.t samenwerkingen met coördinerende instanties in deze sectoren en op die manier innovatie en nieuwe benaderingen aan te moedigen.

11. Voor wat het onderwijs betreft bieden de huidige curriculumhervormingen ook een kans om praktijken te delen en te verbeteren, en om te leren uit beleidservaringen van verschillende regio's en sectoren. Dit door middel van de verschillende initiatieven i.v.m. de integratie van WBE in het leerplichtonderwijs van de respectieve gemeenschappen (via het curriculum, lerarenopleiding, nascholing, NGO- initiatieven, inspectie, volledige schoolplanningsprocessen, schoolcultuur, vormingen voor directies ('schoolleiderschap'), vormingen van overkoepelende scholenorganisaties, enz.).

De Peer Review raadt de federale, regionale en lokale overheden en belanghebbenden op alle niveaus aan om deze kans aan te grijpen om beleidservaringen te vergelijken en te delen. Binnen de curriculumhervorming in de regio's spelen er bijvoorbeeld sterke bewegingen richting het beter integreren van WBE binnen de huidige of toekomstige curriculaanpassingen. Dit biedt een unieke mogelijkheid voor een vergelijkende analyse tussen verschillende vormen van curriculaire integratie die worden nagestreefd (vakgebonden of vakoverschrijdende /transversale benaderingen).

De Peer Review merkte ook het belang van de rol van de onderwijsinspectie op in het volgen van de integratie van WBE, als onderdeel van de vakoverschrijdende thema's of vakgebonden onderwerpen. De Peer Review raadt aan om deze verder te zetten.

12. Deze Peer Review raadt eveneens aan om aanvullende mogelijkheden voor het integreren van WBE in de officiële onderwijssystemen verder op te volgen.

Voortbouwend op bestaande initiatieven wordt aangeraden om nadruk te leggen op trainingen voor directies ('schoolleiderschap') en trainingen voor gehele schoolteams. Dit kan worden gedaan in samenwerking met overkoepelende organisaties, door de onderwijsinspectie erbij te betrekken en via onderwijsadviseurs en onderwijsraden.

13. Deze Peer Review is er zich ervan bewust dat door de samenvloeiing van WBE en ICT enorme mogelijkheden ontstaan voor een kwalitatief WBE. Deze dienen echter met de nodige voorzichtigheid te worden benaderd (zie bv. gebruik van sociale media) en met de garantie voor een positief en veilig gebruik van nieuwe instrumenten en platforms. Hoewel er bereidheid bestaat om zulke mogelijkheden te overwegen, lijkt er met een aantal duidelijke uitzonderingen echter ook een zekere aarzeling te bestaan over wat er hiervoor nodig is. Deze Peer Review raadt aan om een werkgroep te vormen bestaande uit mensen met expertise op dit gebied en WBE-organisaties die in samenwerking met jongeren een strategie op dit vlak ontwikkelen.

14. Deze Peer Review erkent dat België op het vlak van onderzoek naar WBE één van de toonaangevende landen in Europa is. Voortbouwend op dit leiderschap en om dit leiderschap te versterken raadt de Peer Review aan om een leerstoel op te richten voor onderzoek naar WBE met een sterke focus op leerprocessen. De review raadt ook aan om een onderzoeksnetwerk op te zetten en te ondersteunen, voortbouwend op het werk van bestaande initiatieven m.b.t. onderzoeksplatformen (zie ook aanbeveling 4).
15. Naar aanleiding van observatie 16 (zie boven) suggereert de Peer Review dat er op vlak van WBE – met betrekking tot zowel het officiële onderwijs als buitenschoolse activiteiten als sensibilisering- en bewustmakinginitiatieven – meer langetermijndoelen en meer structurele langetermijnondersteuning nodig zijn, bovenop de huidige planningsprocessen en evoluties.

Dankwoord

Bij het Peer Review-rapport over WBE in België is gebruik gemaakt van bijdrages van een grote groep personen, instellingen en organisaties die hun expertise deelden en hiervoor ruim de tijd hebben genomen. Als redacteurs en namens GENE willen we al deze betrokkenen graag bedanken.

Allereerst willen we het internationale team van het Peer Review-proces bedanken. Dit team bestond uit dr. Helmuth Hartmeyer, voorheen werkzaam bij het Austrian Development Agency (Oostenrijk) en voorzitter van GENE; mevr. Anita Reddy, Engagement Global (Duitsland); dhr. Christian Graf, onderwijsexpert (Zwitserland); en dhr. Liam Wegimont, directeur van GENE en tevens hoofd van het Peer Review-secretariaat. Een speciaal woord van dank gaat uit naar dhr. Dirk Bocken, die als Peer Review-onderzoeker het internationale team ondersteunde met een gedetailleerd landenprofiel m.b.t WBE in België.

Daarnaast bedanken we DGD voor al het coördinerende werk als centrale referentiepartner bij het proces en in het bijzonder mevr. Mara Coppens en haar team. Ook bedanken we de Referentiegroep die betrokken is geweest bij de verschillende stadia van het proces, van het secretariaatsbezoek in maart 2016 via de feedback op de eerste taakomschrijving en het bezoek van het Peer Review-team in mei 2016 tot de terugkoppeling op het proces. Deze groep bestond uit:

Mevr. Florence Depierreux (BTC/Annoncer la Couleur)
dhr. Jan Verschuere (BTC/Kleur Bekennen)
dhr. Emmanuel Rifaut (Administration Générale de l'Enseignement)
mevr. Ann Dejaeghere (Departement Onderwijs en Vorming)
mevr. France Wéry (ACODEV)
mevr. Magali Lucy (ACODEV)
dhr. Luc Langouche (ACODEV)
mevr. Annemie Demedts (NGO-Federatie)
mevr. Katrien Geens (11.11.11)

en daarnaast wensen we ook de volgende personen te bedanken:

dhr. Denis Dubuisson (Kabinet Minister De Croo)
dhr. Chico Keksi, (Cabinet de l'Enseignement)
mevr. Elie Werbrouck (Kabinet Onderwijs)
mevr. Sarah Bongartz (Kabinet Deutsche Gemeinschaft)
dhr. Charles Bois d'Enghien (DGD)
dhr. Yves Dricot (DGD)

mevr. Michèle Deworme (DGD)

mevr. Hazel Onkelinx (DGD)

dhr. Carl Michiels (BTC)

mevr. Krista Verstraelen (BTC)

Het Peer Review-team heeft met vele organisaties gesproken die hun expertise en perspectieven deelden met betrekking tot WBE in België. Hierbij waren vertegenwoordigers van het leerplichtonderwijs (ministeries , onderwijskoepels, lerarenopleiding), van de gemeenschappen, van de NGO's en hun overkoepelende organisaties, van diverse organisaties, van de academische onderzoeksgemeenschap en van overkoepelende universiteitsorganisaties.

Bij alle bijeenkomsten vonden plaatst in een heel participatieve en productieve sfeer, waardoor het internationale team inzichten kon opdoen met betrekking tot de rijke en diverse geschiedenis en het huidige WBE-landschap in België. En daarnaast kon de Peer Review getuige zijn van de expertise, en deze ook erkennen, op alle vlakken van WBE.

Het Europese Peer Review-proces m.b.t. WBE wordt gefinancierd door middel van een gemeenschappelijk financieringsmechanisme waarbij ministeries en agentschappen die deelnemen aan GENE, het proces als geheel ondersteunen. GENE bedankt in het bijzonder degenen die het proces en bijbehorende processen hebben gefinancierd en blijven financieren: ADA en het Ministerie van Onderwijs, Oostenrijk; het Ministerie van Buitenlandse Zaken, België; Engagement Global, Duitsland; Irish Aid van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, Ierland; het Ministerie van Buitenlandse Zaken, Frankrijk; het Ministerie van Buitenlandse Zaken, Luxemburg; het NCDO, Nederland, en het Camoes Instituut, Portugal, voor het ondersteunen van het Peer Review-proces, samen met de steun van andere ministeries, agentschappen en coördinerende organisaties die bij GENE betrokken zijn. GENE wil ook graag de Europese Unie bedanken voor haar belangrijke steun.

Helmuth Hartmeyer, *Voorzitter van GENE*

Josefina McAuley, *Head of Research and Peer Review*

Liam Wegimont, *Directeur van GENE*

Redacteurs

